

<https://doi.org/10.53656/ped2023-4s.01>

МУЛТИСЕНЗОРНОСТТА – ЕДИН РАЗЛИЧЕН ПОДХОД В СЪВРЕМЕНОТО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО

Проф. д-р Даниела Маркова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Статията разглежда мултисензорността като различен подход за изживяване на изкуството. Съвременното творчество разширява диапазона от обичайни изразни средства и се насочва към невизуалното за постигане на по-голямо въздействие. Вдъхновено от взаимовръзката наука – технологии – изкуство, мултисензорното изкуство е предизвикателство за всички сетива. Проследяват се някои от неговите проявления, които биха могли да осветлят същността му. Поставят се дискусийни въпроси както за естетическата стойност на този вид изкуство, така и за възможностите, които то предоставя за обучението.

Ключови думи: съвременно изобразително изкуство; мултисензорно изкуство; потапящо мултисензорно преживяване; прояви на мултисензорно изкуство; мултисензорно изкуство и обучение

Целта на настоящата статия е да се направи преглед на значими прояви в областта на мултисензорното изкуство, които да осветлят негови същностни особености; да се изведат дискусийни въпроси относно потенциала и възможностите му; да се очертаят възможни посоки на взаимодействие с обучението по изкуства.

Наблюдавайки неспирния поток от творби, някои от които извън всякакви установени граници, възниква мисълта, че изкуството няма с какво повече да ни учуди. Отново и отново обаче то намира начин да демонстрира силата си и като в магически калейдоскоп да преподреди отделните съставни фрагменти в ново впечатляващо съчетание. Един необичаен подход е мултисензорността, която по всяка вероятност ще предопредели възникването и на други иновативни идеи. Може да си спомним началото на въвеждане на технологии, изглеждащи фантастични, които днес се възприемат като неотменна част от ежедневието.

Тъй като сигналите от зрението и слуха са водещи, забравяме колко голяма е ролята на другите сетива. При възприемането на изобразително изкуство

се разчита основно на зрението. Изградена е непоклатима нагласа за доминиране на зрителното възприятие и фокусиране върху данните от визуалната сетивна модалност. Останалите стимули не са нужни, за да се възприеме едно изображение, и някак естествено остават на заден план. В ежедневието е различно – светът е изпълнен със светлини и сенки, цветове и форми, движения, текстури, звуци, ухания, които идват от различни посоки и въздействат на всички сетива. Взаимодействието между сетивата, макар че може да има ирационална основа и да не се осъзнава, оказва особено силно влияние върху психическото състояние. Доловими или едва доловими, осъзнати или неосъзнавани, тези фини усещания оформят картината на света, който без тях би изглеждал плосък и безжизнен. Имаме своите лични емоционални аромати, предизвикващи спомени, памет за допир и вкус, които ни изграждат като чувстващи и мислещи същества. Поради спецификата на нашето възприятие в процеса на възприемане впечатленията се оформят само с част от възприеманото, като друга част се пропуска. Различна картина на действителността би се разкрила, ако възприемахме по-цялостно с едновременното участие на сетивата. Когато сензорните преживявания са комплексни, мултисетивни, те са силни и запомнящи се. Да възприемаш и да чувстваш, са реални, но невидими съставки на съществуването, значителна, а и значима част от него. Самото изкуство е продукт на чувство, усещане, сетивно преживяване.

Съвременното творчество разширява диапазона от изразни средства, но нещо все още е неовладяно – невизуалното. Към него се насочва мултисензорното изкуство. Противно на общоприетите норми за възприемане предимно с очите, експерименталните форми са предизвикателство и за другите сетива и това е нов начин за изживяване на изкуството, при което емоцията и усещането са водещи. Мултисензорното изкуство обръща поглед към различни по своя характер изразни средства – визуални и невизуални. Ангажират се зрение, слух, обоняние, вкус, тактилност, равновесие, всички сетива наведнъж или с акцент върху някои, така че въздействието върху зрителя да се усили, да се постигне по-пълноценно преживяване, да се усети истинска, по-жива творбата и се достигне до познаване и разбиране на повече аспекти, отколкото при обичайното визуално възприемане.

Обединяват се изкуство, технология и наука (визуално изкуство, високотехнологични технологии, като VR, холография и дигитална проекция с включване на цвят, форма, звук пространство, време), за едно още по-силно въздействие върху сетивата. Прилагат се най-нови научни и технологични постижения, често вдъхновени от експерименталната психология и неврологията; интерпретират се знания от различни научни области, изкуство, музика, литература, история и др. Творби на границата между наука и изкуство са пример за посоките на развитие на съвременното изкуство. Благодарение на инициативи като Arts at CERN учени и хора на изкуството намират допирни

точки. Моделът на ренесансовия човек с широки интереси в различни области се възражда и привлича все повече привърженици. Програми, сред които Европейска мрежа за дигитални изкуства и наука, мрежата ScANNER, както и редица образователни програми преосмислят ролята на изкуството дори на академично ниво. Творческият поглед към иновациите води до революционни решения като това изкуствата да намерят място в научни дисциплини – технологии, математика, инженерство (STEM to STEAM), основа за една тенденция, чиито посоки на развитие зависят много повече от креативните идеи и въображение на съвременните иноватори и визионери – учени и творци.

В „потопящите изложби“ – прояви на мултисензорното интерактивно изкуство, се стимулират всички сетива едновременно. Преживявано предимно чрез ума, изкуството се преживява чрез цялото тяло. Статичността на класическите изразни средства отстъпва на раздвиженост. Ограничението на платното се преодолява с пространства, които изглеждат безкрайни.

Противно на познатата традиция, зрителят си взаимодейства с изкуството по начини, които никога не си е представял. Сред океан от движещи се изображения, светлини, аромати, цвят, звук и музика, едновременно е и участник, съавтор, превръща се в художник. От застанал срещу картината, зрителят е в самата творба. Част от нея, заобиколен от нея, а не пасивен наблюдател, той навлиза в триизмерното пространство на произведението, движи се сред него, равноправно участва в досъздаването на смисъла му. Изграденото пространство е впечатляващо и поглъщащо, а техническите му аспекти са внимателно обмислени.

Вероятно почти всеки посетител в галерия е изпитвал желание, въпреки обичайните забрани, да докосне някоя от съзерцаваните творби (впечатляващ детайл, материал, цвят, форма, фактура или релеф). Зрителите се „докосват“ до произведенията на изкуството само разглеждайки ги. Да се преодолее доминиращата роля на зрението, е цел на редица творци, които предоставят усещането за реално докосване до творбата. Създават се тактилни галерии с достъпни за допир версии на известни произведения, мултисензорни скулптури, албуми на произведения с възможност за взаимодействие с изображенията, звукови картини, чувствителни на допир, със специфичен звук при докосване на отделни образи. Музеите и галериите от тихо място се превръщат в оживено пространство.

Ще бъдат представени някои *прояви на мултисензорното изкуство*, които биха могли да осветлят същността му.

Материално, цифрово, виртуално се преплитат в мултисензорна изложба (МААТ – музей на изкуството, архитектурата и технологиите, Лисабон) във футуристична сграда, проектирана така, че да се използва въздействието на светлина, сянка, отражения. Фасадата, покрита с бели плочки, отразява отблясъците на водата наблизо, като отраженията създават неочаквани светлинни

ефекти върху сградата, а покривът ѝ е панорамно пространство за съвременна скулптура. Въз основа на технологии за цифрово и визуално моделиране, изчислителна техника, дигитално изкуство, експериментална музика и скулптура зрителите си взаимодействат с различни обекти, изображения, звуци.

Да усетиш „аромата“ на боите, е синестезично явление, в известна степен постижимо с малко по-силно въображение, но в изложбата „Мимолетни аромати в цвят“ (музей на изкуството Mauritshuis, Хага), която представя творби на художници от XVII век, още по-реалният аромат на маслените бои в картините допълва възприемането. С помощта на технологиите всичко в градината на Клод Моне („Градина в Сент-Адрес“, 1867 г.) започва да ухае така, както би могло да се усети в реалния живот (музей на изкуството Metropolitan, Ню Йорк).

Изложбата Tate Sensorium, спечелила голямата награда на лондонската галерия Tate Modern за иновативно приложение на дигиталната технология при изследване на изкуството, дава възможност посетителите да „помиришат“ и „чуят“ произведенията на изкуството. Екипът работи със сензорни специалисти, сред които звукооператор, психолог, мултисензорен дизайнер и сценограф, за да създаде технология, която позволява на посетителите на изложбата да докоснат и активират ултразвукови вълни във въздуха, които създават чувство за допир, така че буквално да бъдат докоснати от изкуството.

Мултисензорната изложба на Ван Гог (Van Gogh Alive, създадена и продуцирана от Grande Experiences), посетена от близо 9 милиона зрители в повече от 80 града по света, е потапящо изкуство, създадено с помощта на система, която включва серия от мащабни екрани, видеоклипове, изображения, графики и снимки с висока разделителна способност, синхронизирани с многоканален звук. Поредица от мащабни дигитални прожекции, заемащи цялото пространство и движещи се из него, имат за цел да създадат потапящо усещане и потъване в изкуството на художника в симфония от визия, светлина и звук, при което сякаш отчетливите и смели щрихи, определящи стила му, придобиват живот.

Друга изложба представя света на Марк Шагал (организирана от Arthemisia – водеща компания за създаване и реализиране на художествени изложби) като един вид високотехнологична версия на творчеството му в множество аспекти – колажи, мозайки, витражи, живописни произведения в „жива“ поетична атмосфера от променящи се „шагаловски“ цветове. Потапящото мултисензорно пространство въвлича възприемащия в поредица от моменти от живота на художника – малкото руско село, където е роден, мотиви от което оживяват в картините, близките му хора, източниците на неговото вдъхновение.

Международният интердисциплинарен екип teamLab¹ от художници, аниматори, хардуерни инженери, архитекти и програмисти, базиран в Токио, има за цел да изследва възприятието чрез своите потапящи произведения. Предава се възможност за съвместно творчество – при докосване на изобра-

жението отеква глас и докато останалите зрители правят същото, гласовете се обединяват в хор. Рисуващи заедно деца създават образи на хартия, които се сканират и появяват на широкомащабни екрани; според движенията на ръцете стоят неподвижно или се раздвижват, умножават се или оживяват на екрана във виртуална среда.

У нас неконвенционални или нетрадиционни форми на изкуство, като хепънинг, пърформанс, акция, инсталация, обект, вече не са нещо необичайно. Мултисензорността има своите прояви, проучват се възможности за постигане на въздействие върху публиката чрез използване освен на визуални и на тактилни средства. Изследват се физическите стимули и субективните психологически реакции. Създават се инсталации, които разчитат на мултисензорността и които дават възможност за възприемането им чрез дланите, върховете на пръстите, стъпалата. Експериментални проекти на Центъра за визуално и мултисензорно изкуство се основават на визуално-тактилно въздействие, синтез на звук и аромат като изразно средство. Някои от тях са предизвикателство за зрителя, своеобразни експерименти за изследване на възприятията и реакциите към различни от обичайните форми на общуване с изкуството. Изложени в обществена среда, осветляват проблеми, дълбоко вкоренени стереотипи в обществото или разширяват възможностите за възприемане на изкуството (например скулптурна инсталация на базата на брайловата азбука с изписани послания).

При сравнение с традиционните изкуства и установените и все още съхранявани от професионалистите естетически критерии възниква **въпросът за естетическата стойност, смисъла, потенциала на мултисензорното изкуство**. Не се ли накрънява и изкривява възприемането на самия оригинал в случаите, в които в основата на експеримента с дигитални технологии са творби на известни художници? Доколко присъщите цели на всяко сериозно изкуство не са заменени с целта потапящото изживяване да бъде още едно зрелище и забавление?

Водена от технологичния напредък и нарастващия интерес, е създадена цяла индустрия със силен артмаркетинг за този вид изкуство. В съвременното ни припокриването между изкуство и развлечение не е необичайно, има творби, чиято роля е развлекателна, в по-крайните форми – провокираща, в много случаи чисто комерсиална. Изкуството в редица свои прояви придобива характер на зрелищна постановка или игра. Мултисензорното изкуство отразява времето, в което живеем, промяната, свързана с масовата култура, влиянието на развлекателните индустрии, масмедийите, социалните мрежи в интернет. Може да се каже, че масовата култура подсилва профанизирането на изкуството и в някои негови проявления има повече техническо майсторство, отколкото художествена стойност, като за целта всякакви изразни средства са позволени.

Както в традиционната художествена практика се наблюдават творби с липса на естетически вкус, така и в съвременното творчество има различни по художествена стойност творби, включително и такива, които имат характер на атракция или шоу програма, създадени най-вече с мотива да се реализират печалби. Наред с това има арт инсталации с висока художествена стойност. Въпрос на баланс и художествена мяра. Трудно приложимо е обичайното оценяване, основно фокусирано на естетическата стойност на творбата, когато тя е в друг режим на съществуване, в сравнение с класическата творба. Критерий, по който според мен може да се съди за стойността на изкуството, е доколко то извисява човешкия дух (критерият може да послужи, когато има духовни търсения и цели). Хедонистичните удоволствени преживявания имат малко общо с духовните преживявания. Ако вследствие от приятните преживявания от посещението на ефектна мултисензорна експозиция има поне малка стъпка към себеразвитие, усъвършенстване, отваряне на очите и ума, разкрепостяване на въображението и креативността, посоката би могла да е вярна.

Желанието за сетивни наслаждения придобива нови измерения. Смисълът на забавлението е да предизвиква психологическа реакция, която постоянно да ни задържа на повърхността на съзнанието. Така много творби стимулират сетивата на инстинктивно или чисто физиологическо ниво. Откъде идва желанието да се потопиш в завладяващ свят от сюрреалистични образи, което е причина потапящите художествени преживявания да станат толкова популярни? Хората търсят нови и нови преживявания. Могат да бъдат проследени присъщите за човека хедонистични импулси за удовлетворяване на стремежа да е в центъра на едно преживяване, да види себе си в активна роля. Чрез вълнуващото мултисензорно пътешествие той се пренася във фантастични измерения, в които изчезва поне за известно време от проблемите на ежедневието (като че ли все по-нарастваща необходимост). Спектакълът на мултисензорното изкуство – смесица между реално и нереално, ярки цветове, образи, движещи се форми, има в голяма степен сходство с психеделичното изживяване и с основание може да се нарече дигитално психеделично изкуство.

Ако останем критично и скептично настроени към тези прояви на съвременното изкуство, такава нагласа ще осветли само част от същността им, затова би било от полза за обективността да се проследят възможностите, които те предоставят.

Не може да не се признае успехът на мултисензорното изкуство в привличането на публика, в предизвикването на чувство за принадлежност към творбата. С качествата и постиженията си то е много повече от забавление. Не са малко ползите и възможностите му с рекордният брой посетители да промени начина, по който обществеността се ангажира с изкуството. То предоставя начин да се почувства творбата, и докато научава за живота на даден художник,

местата, в които са създадени определени картини, зрителят да усети спецификата на индивидуалния му стил.

Завладяващото потапящо изживяване провокира сетивата, носи чистото естетическо удоволствие от възприемането на цветове, форми, отблясъци и т.н. – съставна част на изумителната красота на света около нас, оставаща често невидяна, неосъзната. Предизвикателството да нарушиш обичайната си разумност, да поставиш под въпрос чувството си за пространство, навлизането в самото произведение на изкуството предоставя безкрайно поле за изследване и себеизследване. Опитът от другата паралелна реалност обогатява ежедневието, разкрива неподозирани гледни точки. Възможно е както при психотерапевтичните психеделични преживявания, произведенията да имат потенциала да дадат на хората прозрения и нови познания, до които не биха достигнали сами.

Редица изложби осигуряват безплатни **образователни семинари** за хиляди деца в детските градини и началните училища. Създават се артинсталации с образователен характер, осъществяват се различни творчески занимания. Проекти за мултисензорно изкуство предоставят **сензорни творчески преживявания за деца със специални образователни потребности** заедно с деца и ученици от масовите училища (дори в някои от специалните училища се изграждат мащабни потапящи инсталации, вдъхновени от иновативното мултисензорно изкуство в галериите). Мултисензорността се превръща в **нова стратегия за работа с деца в галерии и музеи** за приобщаване към изкуството и на общности, иначе отчуждени от него.

С идеята, че едно мултисензорно произведение на изкуството ще представлява истинска синергична връзка между различните сетива и ще е достъпно за тях, се изследват мултисензорните преживявания на **незрящи и слабовиждащи хора** (Bandukda 2022; Moore 2022). Изхожда се от неврологични изследвания, въз основа на които се отчита, че окото е само един от каналите, през които сензорната информация се предава на мозъка за обработка, докосването може да предизвика неврони, които иначе са преимуществени за зрението. В известен смисъл, виждаме през мозъка си, а не през очите. Данни показват, че сетивата на незрящите си взаимодействат, те се преплитат, активират и реагират (чрез докосване и други стимули) на определени физически обекти по начина, по който виждащият възприема изображение.

Музеи, повлияни от нови изследвания в невронауката и технологиите, се стремят да достигнат до публика със сензорни увреждания. Като се има предвид, че съществуват култури, които не дават привилегия на зрението пред останалите сетива и въпреки това достигат до смислени, удовлетворяващи преживявания, е основателно търсенето на стратегии за използване на мултисензорните преживявания в музеите (Levent, Pascual-Leone 2014). Тактилни

галерии, музейни програми, експозиции със специално създадени колекции от копия на известни творби, са замислени да улеснят по-пълноценното възприемане на творбите и да предоставят нов начин да се съпреживее и „види“ изкуството. Сетивните семинари „Окото на ума“ (Музей Гугенхайм, Ню Йорк; Музей на изкуствата, Бирмингам) използват мултисензорен подход: музика, аромати и тактилни средства в допълнение към словесното описание на произведенията на изкуството, за да се предизвикат емоции, подобни на тези, които зрящите изпитват, когато гледат творби на визуалното изкуство. В някои музеи, за да се насърчи емпатията към незрящите, като част от партньорството с децата с увредено зрение, зрящите деца и ученици „разглеждат“ картините в музея със закрити очи – начин изкуството да предизвика състрадание чрез реално преживяване.

Присъщият на всеки творец експериментаторски дух ще го кара да се противопоставя на стереотипното, да нарушава общоприетите рамки в изкуството, наложени от традицията, и да търси нови средства за изразяване. Мултисензорното изкуство би могло да рефлектира върху *обучението по изкуствата* в следните аспекти:

- засилване на интереса към прилагане на подходи в обучението за паралелно използване на сетивата;
- търсене на възможности в обучението по изобразително изкуство за диалог и сътрудничество с музеи и галерии като образователни пространства, които позволяват разнообразие от стилове на учене;
- разширяване на границите на изобразителното изкуство чрез свързване с други видове изкуства, създаване на междупредметни връзки и интегриране на учебно съдържание;
- съвместно преподаване на специалисти в областта на изкуствата по определени теми, които акцентират на взаимовръзката между различните видове изкуства; съвместно преподаване на специалисти в областта на изкуства, наука и технологии.

И с уязвимостта си, и с предимствата си разгледаните проявления на съвременното изкуство са факт и не могат да бъдат пренебрегнати, те предизвикват интерес, добиват все по-голяма популярност, променят разбиранията за изкуство и може да се предположи, че с усъвършенстването на технологиите като виртуална реалност, ще имат впечатляващо развитие.

БЕЛЕЖКИ

1. На интернет страницата на екипа – <https://www.teamlab.art/> могат да се видят концепциите за осъществените изложби, както видеа и снимки от експозиции, артинсталации, инсталации с образователен характер и творчески занимания с деца.

ЛИТЕРАТУРА

- BANDUKDA, M., 2022. Material Conversations: Creating Multi-sensory Art with Blind and Partially Sighted People. *Global Disability Innovation Hub* [online], [viewed 1 September 2022]. Available from: [<https://www.disabilityinnovation.com/blog/material-conversations-creating-multi-sensory-art-with-blind-and-partially-sighted-people>]
- LEVENT, N. & PASCUAL-LEONE, A. 2014. *The Multisensory Museum: Cross-Disciplinary Perspectives on Touch, Sound, Smell, Memory, and Space*. Maryland: Rowman and Littlefield Publishers. ISBN: 978-0-7591-2356-4.
- MOORE, S., 2022. *Mind the gap: The positive impact of multi-sensory experiences*. [online]. [viewed 5 September 2022]. Available from: [<https://ingeniumcanada.org/channel/articles/mind-the-gap-the-positive-impact-of-multi-sensory-experiences>].

MULTISENSORITY – A DIFFERENT APPROACH IN CONTEMPORARY FINE ART

Abstract. The article examines multisensority as a different approach to experiencing art. Contemporary art expands the range of conventional means of expression and turns to the non-visual for greater impact. Inspired by the interrelationship of science – technology – art, multisensory art is a challenge to all the senses. Some of its manifestations are explored, which could shed light on its nature. Discussion questions are raised, both about the aesthetic value of this type of art, and about the possibilities it provides for education.

Keywords: contemporary fine art; multisensory art; immersive multisensory experiences; multisensory art events; multisensory art and education

✉ **Prof. Dr. Daniela Markova**
ORCID iD: 0000-0003-0773-1431
Faculty of Pedagogy
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”
Plovdiv, Bulgaria
E-mail: dmarkova@uni-plovdiv.bg